

Kolonialismens spår – Belgien

Inledning

Nedan återges 2 bokrecensioner, den första handlar om den belgiska koloniseringen av Kongo och den andra om den belgiska kolonialmaktens skuld för att aids blev en världsepidemi..

20 juni 2018 fick Bryssel äntligen en officiell plats – Patrice Lumumba square – som minnesmärke för Demokratiska Republiken (DR) Kongos första demokratiskt valda statsminister. Bryssels¹ borgmästare Philippe Close förklarade vid invigningen “för att försona nutiden med det förgångna”. Det var mer en skönbeskrivning än realitet. Beslutet hade föregåtts av en mer än tioårig strid om var den skulle ligga. Den av kongoleser önskade platsen i Matongékvarteren nekades av kommunstyrelsen där, vilket inte var oväntat. Kommunen Ixelles-Elsene befolkas av många ex-kolonialer. Striden i Belgien om kolonialismens spår är varken slut eller den enda som försiggår på kontinenten.

Patrice Lumumba fängslades 27 november 1960. Sköts och brändes 17 januari 1961 under överinseende av belgisk militär.

Den officiella historieskrivningen, i de flesta f.d. kolonimakterna i Europa, ifrågasätts allt mer, efter att mer och mer detaljkunskap har kommit fram om hur koloniseringen gick till. Historen är ännu ingen död historia.

De två bokrecensionerna i denna artikelsamling ger olika aspekter på hur koloniseringen fortfarande återverkar inte bara på de f.d. kolonierna utan även på de tidigare kolonialmakterna och även bortom dem.

I Belgiens norra nederländskspråkiga del är den f.d. kolonin Kongo nästan helt frånvarande i grundskolornas undervisning. Den allmänna synen på Kongo av idag är i mångt och mycket fortfarande

---

¹ Bryssel, så som i Sverige förstås som stad, är i realiteten Brysselregionen. Den består av 19 kommuner, med varsin borgmästare, av vilka den äldsta heter Ville de Bruxelles – Stad Brussel. Det är här Phillip Close är borgmästare. Ixelles - Elsene ligger strax sydost om Ville de Bruxelles – Stad Brussel.

den koloniala. Vad som bidragit till detta är att den forskning om kolonitiden och dess konsekvenser, som kongoleser har gjort, inte är tillgänglig för allmänheten.

Den har förblivit i akademiska kretsar. Boken *Wanneer we spreken over kolonisatie – Quand on parle de la colonisation* låter kongolesiska historiker rikta sig direkt till allmänheten.

Huvudstaden Leopoldville i den belgiska kolonin Kongo, dagens Kinshasa, hade på 1950- och 60-talet blivit en härd för hiv-viruset. En omfattande vaccination genomfördes för att bestrida de ökade könssjukdomarna men med osteliriserade nålar. Resultat blev än mer förödande, hiv-viruset spreds i hela landet. Efter självständigheten inhyrdes haitiska ämbetsmän för att hjälpa till med uppbyggnaden av Kongon förvaltning efter självständigheten. Efter att de åkt tillbaka hem tog spridningen fart till den världsepedemi det är idag. Boken *Dat was niet de bedoeling* klargör att det var Belgiens koloniala hälsovårdspolitik med dess rasistiska hållning som ytterst förklarar katastrofen. Även denna bok riktar sig till allmänheten.

Per-Erik Wentus

Koloniseringen – det är tid att lyssna på kongoleserna av Lode Vanoost

“När vi talar om koloniseringen, låt de i Kongo *upplärda* och verksamma historikerna, först säga sitt” fortfarande måste påpekas, säger en hel del om uppfattningen på det belgiska hållet, av DR Kongos kolonisering.²

Debatten om kolonialismens bakgrund

Chansen är således liten att även den intresserade läsaren kan ha hört talas om de fem professorerna

² Staten Kongo söder om Kongofloden är République démocratique du Congo, förkortat RD Congo. På svenska Demokratiska Republiken Kongo, förkortat DR Kongo. På engelska skrivs förkortningen DR Congo.

i historia som utgör bokens huvudsakliga författare.

Vesna Faassen, Lukas Verdijk (red). *Wanneer we spreken over kolonisatie / Quand on parle de la colonisation.* [När vi talar om kolonisering]. [Nederländsk / fransk antologie av] Donatien Dibwe Dia Mwembu, Sindani Kiangu, Pamphile Mabilia Mantuba-Ngoma, Jean-Marie Mutamba Makombo och Jacob Sabakinu Kivilu. [Antwerpen:] Publike actie, [2017]. - 301 s.

I bokens inledning sägs att det som skrivs och publiceras på nederländska om den belgiska koloniseringen av Kongo utförs av en grupp vita belgier.³ Boken redaktörer uppskattar det arbete de gör, men det pinsamma faktumet som finns bör inte förtigas; "att i den pågående debatten, som sker bland de nederländskspråkiga, finns det ingen eller knappt någon plats för kongolesiska röster". Följden är mer än välkänd. De nederländskspråkiga i Belgien vet mycket mindre om Kongos 75-åriga kolonisering än vad deras franskspråkiga landsmän gör. Det finns "ingen bok av en kongolesisk historiker på någon av de nederländskspråkiga skolorna."

En del av förklaringen ligger naturligtvis i faktumet att franskan nu en gång var kolonistörernas administrativa språk och att dagens kongolesiska historiker använder det språket. En del nederländskspråkiga akademiker har tagit fasta på det och hävdar "vi är av den mening att den efterkoloniala debatten, tillsammans med de franskspråkiga, borde ske på franska".

Men det är enbart en del av förklaringen för tillståndet idag. Bland Belgiens franskspråkiga (liksom bland dem i Frankrike) kommer kongolesiska akademiker knappt fram, dvs även där spelar fördomar fortfarande sin roll.

En del akademiker säger att den kongolesiska historieskrivningen inte når upp till de västerländska vetenskapliga normerna. Den är "inte nydanande", "inte kritisk" och att många bidrag som publiceras har ett "allt igenom ... (anti-) kolonialt och bombastiskt språkbruk".

Redaktörerna Vesna Faassen och Lukas Verdijk försäkrar att kongolesiska historiker ingalunda skulle stå över all kritik och svarar på kritiken "att det i Kongo saknas medel att göra större historiska undersökningar. Dessutom är historikerna avhängiga europeiska utgivare." De sammanfattar sitt svar till kritikerna med "Om Belgien tog sitt ansvar för de koloniala skador man lämnat efter sig i DR Kongo hade de då inte också ett ansvar om att bidra till att möjliggöra för kongolesiska historiker av idag att kunna ta del i den offentliga nederländskspråkiga debatten här i landet."

Redaktörerna ser boken *Wanneer we spreken over kolonialisme / Quand on parle de la colonisation* som "en ansats till en mer inklusiv debatt, för att klargöra läget".

Fem kongolesiska historiker har ordet.

Det första bidraget '*Kongolesisk nationalism eller nationalism i Kongo. En reflektion över enheten i DR Kongo*'⁴ av Donatien Dibwe Dia Mwembu publicerades ursprungligen 2013. Det är en genomgång av nationalismen som företeelse och dess samband med Kongo. Vid sidan om ett antal ihopsamlade iakttagelser står här också saker som läsaren kanske inte på förhand är beredd att godta. Vad det vore är det bäst för var och en att själv ta ställning till efter att ha läst bidraget.

Sindani Kiangus bidrag *Att civilisera belgiska Kongo; från tvång till övertalning*⁵ är ett föredrag som han höll vid det anrika Katholieke Universiteit Leuven 2011. Det handlar om att Belgiens s.k. 'civiliserande uppdrag' skulle ha varit det avgörande för koloniseringen. Kiangus tar sin

³ Av de 12 författare som nämns är det bara 6 som återfinns på svenska bibliotek, och av dessa är 4 av intresse. a) Ludo Martens. *Kabila et la révolution congolais*, tome 1, panafricanisme ou néocolonialisme. Antwerpen: EPO, 2002. -719 s. b) David van Reybroeck. *Kongo – en historia*. Stockholm. Natur & Kultur, 2012. -632. c) Guy Vanthemsche. *Belgium and the Congo 1885-1980*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012 -289. d) Ludo De Witte. *The assassination of Lumumba*. London: Verso books, 2001. -224 s.

⁴ "Nationalisme congolais du nationalismes au Congo? Une reflexion autour de l'unite de la RD Congo."

⁵ "Civiliser le Congo Belge de la coersition à la persuasion."

utgångspunkt i bl.a. Daniel Vangroenweges⁶ och Adam Hochschilds verk⁷ och ger en allvarlig kritik av utställningen 'Het geheugen van Congo. De koloniale tijd / La mémoire du Congo. Le temps colonial.' i det Kungliga Centralafrikanska museet i Tervuren i oktober 2005.⁸

Adam Hochschild kommenterade utställningen med “... vore det tänkbart att i Berlin öppna ett museum om judisk konst och kultur och samtidigt, på samtliga språk, tala om Förintelsen.”

Den belgiska civilisations s.k. mission var i verkligheten uppenbarligen av ett helt annat slag. 1920 svarade kolonialministern Louis Frank på frågan vad belgarna gjorde i Kongo med “Vi utvecklar Belgiens avsättningsmarknader och ekonomiska verksamhet.” Kiangu sammanfattar: “Det kongolesiska folket bör aldrig glömma vad de var under slavhandeln och kolonialismens era: en förbruksvara.”

Även Pamphile Mabiala Mantuba-Ngomas bidrag *'Kvinnorna i krigsmakten i belgiska Kongo under världskriget i Mellan- och Östafrika 1914-1918'*⁹ har inte heller tidigare publicerats. Han undersöker kongolesers deltagande i den belgiska armén i Mellan- och Östafrika under det första världskriget och med tyngpunkt på vilken roll kvinnorna spelade. Det är fängslande att läsa om hur de belgiska koloniserarna vinnlade sig om att få kongoleserna att tro att tyskarna var de “dåliga vita”. Och hur hårt än belgarna försökte att de inte skulle ta med sig familjen, misslyckades de. Kongoleserna ville även vid militära operationer ha familjen nära sig.

Jean-Marie Mutamba Makombos bidrag *Évolué*. Deras status i belgiska Kongo¹⁰ om det koloniala begreppet évolué publicerades 2009. En person som uppnått en évolué status var en kongole som kommit “i närheten av en civiliserad människa.” (vilket självfallet betydde en belgare). Hur självklar och djupgående denna uppfattning var hos de vita koloniserarna framgår av följande exempel.

Under det andra världskriget kunde Belgien sända allt färre ämbetsmän till Kongo och de koloniala myndigheterna blev nödtvungna att ge sitt förtoende till Kongos évolué. De kom självfallet att ta tillfället i akt och ställde allteftersom sociala krav. “Etienne Ngandu, en drivande kraft bakom kraven som évolué i Luluaburg ställde, bekyldes för att samarbeta med utlandet, eftersom de koloniala myndigheterna inte ville tro att texten med kraven faktiskt var skriven av kongoleserna själva.”

En annan ledare för sociala krav Paul Omami-Tshibamba torterades i tre veckor för att bekänna vilken belgare det hade varit som hade fått honom att göra sin protest.

Denna antikoloniala kamp var samtidigt en social strid. 1954 krävde kongoleserna 'lika lön för lika arbete'. “Det måste bli ett slut på den nuvarande politiken att de svartas tak är de vitas golv.”

Det femte och sista bidraget *Koloniseringens och avkoloniseringens säregenhet i Zaire*¹¹ av Jacob Sabakinu Kivilu är skriven redan 1993. Han analyserar koloniseringen och avkoloniseringen av Zaire (såsom DR Kongo då hette) och dess specifika kännetecknen. Motsättningsfullheten framkommer i faktumet “För Belgien var det koloniala företaget en källa till rikedom och ekonomisk välfärd men det igångsatte, för Zaires befolkning, en process av underutveckling.” Målet för Belgien var alltid att hålla det oavhängliga Zaire inom en ekonomisk realitet som innebar en fortsatt

⁶ Daniel Vangroenweghe. *Du sang les lianes. Leopold II et son Congo*. Bryssel: Editions Aden, 2010. -351. [original; Rood Rubber. Leopold II en zijn Kongo. Amstrdam: Elsevier, 1985.] (Att denna bok, av en av de främsta belgiska nu levande Kongoforskarna, inte finns på något svenskt bibliotek är mer än anmärkningsvärt.)

⁷ Adam Hochschild. *Kung Leopolds våldnad. Om girighet, terror och hjältemod i det koloniala Afrika*. Översättning: Hans Björkegren. Stockholm: Ordfronts förlag, (2000) 2018 -447 s.

⁸ Utställningskatalogen. Jean-Luc Vellut (red). *Het geheugen van Congo. De koloniale tijd*. Gent: Snoeck, 2005. -272. Den franskspråkiga från samma utgivare har titeln *La Mémoire du Congo: le temps colonial*.

⁹ “Les femmes de la force publique du Congo Belge dans la grande guerre en Afrique centrale et orientale.”

¹⁰ “Les Évolués: situation au Congo Belge.”

¹¹ “La spécificité de la colonisation et de décolonisation du Zaïre.”

avhänglighet av den tidigare kolonialmakten.¹²

Faktum är att Belgien ännu inte har erkänt sitt ansvar för varken den koloniala eller den efterkoloniala tiden. I undervisningen förbigås eran mer eller mindre helt och hållet. Fråga vilken som helst ungdom i den nederländskspråkiga delen av Belgien om namnen Patrice Lumumba eller Mobutu Sese Seko säger dem något. Okunnigheten om Belgiens närhistoria är de facto enorm, vilket är långt ifrån bra. Då är det bäddat för att upprepa gamla felslut.

Hur solida de olika bidragens slutsatser är blir för läsaren att bedömma. En sak bör dock stå fast det är hög tid att kongolesiska röster, om den koloniala och efterkoloniala tiden, hörs.

DeWereldMorgen.be (11 mars 2019) Översättning, med en viss för svenska läsare nödvändig bearbetning, från nederländskan och noter Per-Erik Wentus.

Att aids blev en världsepidemie är Belgiens skuld av Lieve van Bastelaere

Att aids kunde växa till en världsepidemie är, till stor del, belgarnas i Kongo skuld. Det skriver den nederländska journalisten Maarten Reijnders i sin nya bok. Även om han strax därefter tillägger att det inte var deras mening att förorsaka en världsepidemie.

Maarten Reijnders. *Dat was niet de bedoeling* [Det var inte meningen]. Amsterdam: Spectrum, 2019. –200 sid.

Den första brandhärden

“Det var exempelvis inte bara syfilis. Internationella undersökningar har kunna visa att den första brandhärden för aids måste ha varit Leopoldstad på 20-talet. Även om ingen då visste att det överhuvudtaget fanns en sjukdom som aids – som är avkomstig från aporna. Men omständigheterna i Leopoldstad var mycket gynnsamma för att hiv viruset skulle spridas.” “Det blev klart för mig efter samtal med forskaren João Suosa vid universitetet KU Leuven i Belgien. De belgiska myndigheterna i Kongo vidtog inga som helst åtgärder för att bestrida könssjukdomarna. De syfilissjuka hade många sår och ofta svåra genitaleda varaktiga sådana och det underlättade virusets överförande. Hiv viruset fick ett stadigt fäste i Leopoldstad.”

Vita skyddades

Efter 1950 och 60-talet fanns hiv viruset inte längre enbart i Leopoldstad med omnejd utan nu vidtog en rasande spridning. Orsaken till den landsvida ökningen berodde på de åtgärder som de belgiska kolonialmyndigheterna till slut tog för att stoppa könssjukdomarna.

“Meningen var god men sett på hur det skedde får en att gråta av förtvivlan. Kongoleserna som kom till sjukhusen för att behandlas med olika injektioner fick dem med icke-steliriserade nålar. Det kunde röra sig om mellan 10 till 20 injektioner med följderna att könssjukdomarna och särskilt hiv viruset spred sig allt snabbare. Det skedde också genom att gruppen prostituerade och de män som gick till dem var de som besökte sjukhusen oftast, för att behandlas mot olika könssjukdomar.”

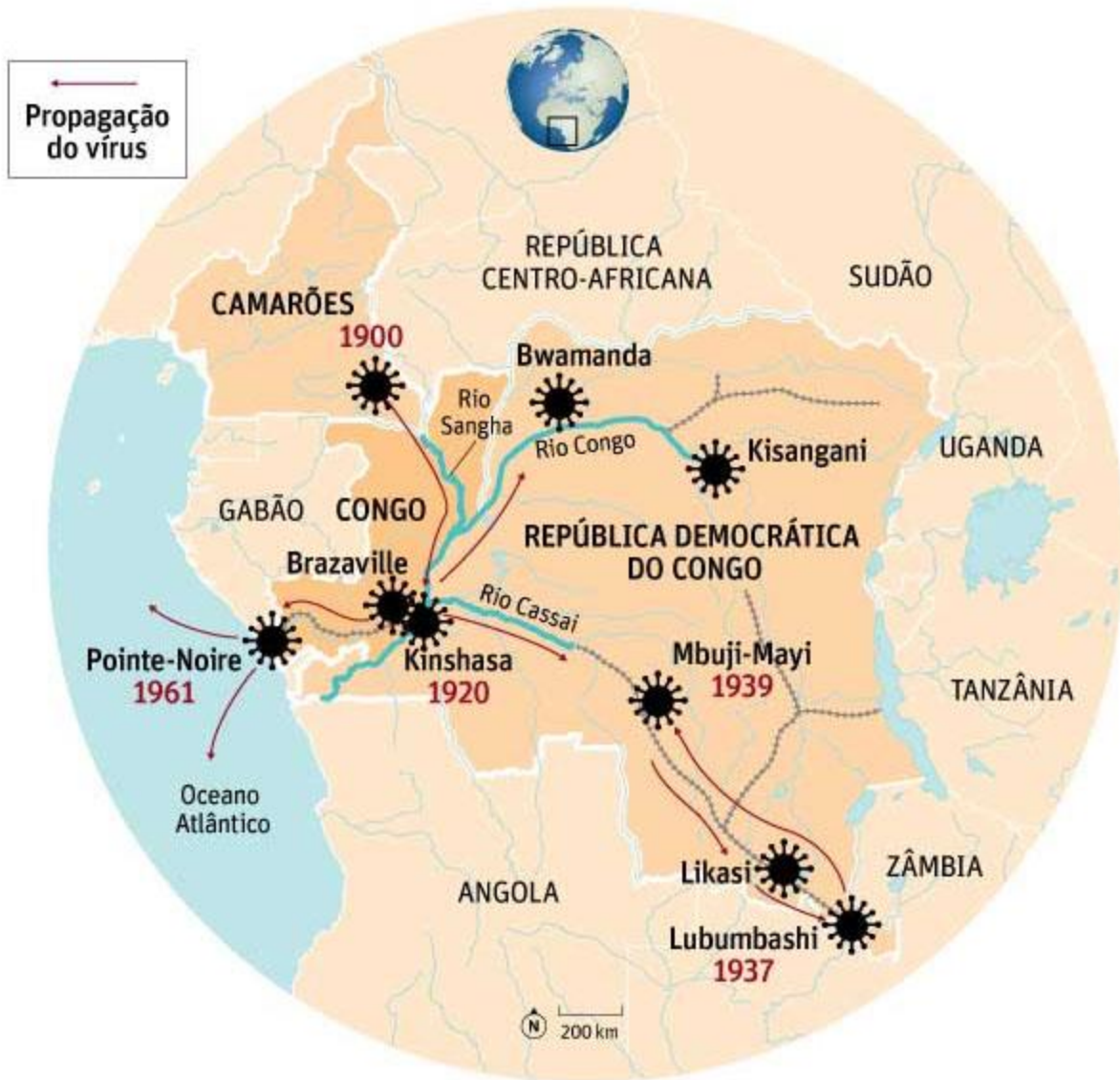
Det att könssjukdomarna bestreds med olika injektioner var i sig inget onormalt.

De koloniala makthavarna var, om än av paternalistiska skäl, bekymrade om kongoleserna men främst var deras avsikt att skydda de vita. Det fanns patienter som kunde få upp till 300 injektioner stod det att läsa i en artikel i *The New York Times*.

---

¹² Se även Ludo De Witte. *L'ascension de Mobutu. Comment un dictature*. Bryssel: Investig'Action, 2017. [original; *Hurlingen, geheim agenten en diplomaten*. Antwerpen: Van Halewyck, 2014. -380 s.]

Aids som hade ursprung i belgiska Kongo på 1920-talet blev en nyhet som spreds världen över. Bilden visar hur det spreds i Kongo

Ämbetsmän från Haiti.

”Det att belgarna har det fulla ansvaret för att aidsepidemin blev ett världsepidemi är måhända lite hårddraget” säger Reijnders. “men det är ett faktum att de på 1920-talet inte gjorde någonting mot könssjukdomarna och att de på 1950 och 60-talen behandlade patienterna med icke-steriliserade nålar och då visste den medicinska världen mer än väl att nålarna måste vara sterila.”

Det hade således varit logiskt att belgarna, efter Kongos självständighet 1960, inte längre skulle kunna beskyllas för att ha hjälpt till i att sprida hiv. Inget kunde dock vara mindre sant, för de är också ansvariga för att ha överfört hiv viruset till USA.

“Det är för att belgarna aldrig brydde sig om att skapa ett inhemsk kongolesiskt utbildat skikt och att man därför, efter kolonialtidens slut, blev tvungen att importera utbildade haitianer för att skapa en ämbetsmannakår i landet. Haitierna kom i Kongo att smittas av hiv som de, efter utfört värv, tog med sig hem till Haiti. Det är därifrån som smittan sedan överfördes till USA.” Men Reijnders understryker “det var inte belgarnas mening att sprida viruset.”

Hur kunde det då ske?

“Fram till 1970-talet visste ingen att hiv viruset existerade. Så spridandet av det var således en följd av belgarnas folkhälsovårdspolitik. Det är det boken handlar om: hur hux fluxa åtgärder har sina oönskade konsekvenser.

Het Laatste Nieuws. / HLN.be (Kobbegem.) 7 mars 2019. sid. 10. [Dat aids wereldweijde epidemie werd, is de schuld van de Belgen]

Översättning från nederländska och inledning Per-Erik Wentus.